

ВПЛИВ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ НА ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУСПІЛЬСТВА

С. М. Шепеленко, докторант, Українська інженерно-педагогічна академія, svitlana7388@gmail.com, orcid.org/0009-0006-3952-2035

Методологія дослідження. Результати отримано за рахунок використання таких загальнонаукових методів дослідження, як: абстрагування та структурно-функціональний метод – при виокремленні складових категоріального змісту поняття «людський розвиток», а також формуванні науково-теоретичного підходу для визначення впливу людського розвитку на формування інтелектуального потенціалу суспільства. Порівняльний аналіз було використано при визначенні позиції деяких країн світу в рейтингу за Індексом людського розвитку.

Результати. Визначено, що концептуальним положенням теорії людського потенціалу є постулат про те, що загальною метою, головним пріоритетом і активним суб'єктом усіх процесів розвитку сучасного суспільства є людина. Розвиток людського потенціалу розуміється як процес безперервного, стійкого розширення можливостей людини, адаптації до змін ендегенного та екзогенного середовища. При цьому на кожному етапі розвитку людства базовими вважаються три основні можливості: вільний доступ до ресурсів, що забезпечують гідний рівень життя; жити довгим, здоровим і активним життям; безперервно протягом життя здобувати бажані, професійно необхідні знання. Ці нормативи складають основу теорії розвитку людини і створюють критерії соціального прогресу інтелектуального потенціалу суспільства

Новизна. Запропоновано науково-теоретичний підхід щодо визначення впливу людського розвитку на формування інтелектуального потенціалу суспільства. Окреслена концепція корпоративної соціальної відповідальності, яка володіє великим потенціалом для залучення бізнесу і суспільства до вирішення стратегічних пріоритетів формування інтелектуального потенціалу суспільства. Її можна вважати соціальною інновацією, спрямованою на модернізацію зміни системи соціальної мотивації, що спрямована на створення передового та ефективного суспільства.

Практична значущість. За даними проведеного аналізу Україна відноситься до категорії країн з високим рівнем Індексу людського капіталу, тобто є усі можливості зробити «прорив» в соціально-економічному розвитку країни за рахунок ефективного використання інтелектуального потенціалу.

Ключові слова: людський розвиток, інтелектуальний потенціал суспільства, соціально-економічні процеси, людський капітал, корпоративна соціальна відповідальність.

Постановка проблеми. Людство в ХХІ столітті в умовах прогресуючої гуманізації всіх сфер суспільного життя. Все більше визнається, що головним фактором розвитку кожної країни є її людський потенціал, а основним критерієм соціально-економічного прогресу суспільства є її досягнення в напрямі розвитку людини та задоволення саме потреб людини.

У цих умовах значно зростає інтерес економічних наук до використання ресурсів людини, її якісних особливостей, а також шляхів її інтелектуального розвитку. В економічній літературі з'явилися й активно розробляються такі поняття, як «людський розвиток», «якість населення», «людський потенціал», «сталий розвиток», «якісне економічне зростання». При проведенні досліджень людина все більше ставиться в центр

соціально-економічної системи. Людський потенціал є пріоритетним, не зважаючи на активний розвиток процесу цифровізації, а матеріальні ресурси розглядаються лише як необхідна умова розвитку суспільства.

Тому, незважаючи на зростання інтересу до проблем людського розвитку з боку держави та формування інтелектуального потенціалу суспільства в цілому, багато аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо вивченими: існують суперечності в наукових підходах до визначення поняття та структури якості життя, її вимірювання та наукової оцінки. Замало уваги приділяється практичним механізмам розвитку людського потенціалу, у тому числі шляхом залучення позабюджетних джерел фінансування соціальної сфери. Основні напрями політики держави у сфері корпоративної соціальної відповідальності не розроблені, оскільки поняття корпоративної соціальної відповідальності науковці розглядають переважно на корпоративному рівні, а не як суб'єкт державного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями впливу людського розвитку на формування інтелектуального потенціалу суспільства розглядалися в працях: Ареф'євої О. [1], Гейця В. М. [4], Колещука О. Я. [5], Прохорової В. [6, 9], Проценко В. [6], Хаустової В. [8], Чобіток В. [6, 10] та багатьма іншим.

Аналіз наукових праць свідчить про те, що необхідно проводити подальші дослідження в напрямку впливу людського розвитку на формування інтелектуального потенціалу суспільства в сучасних мінливих умовах.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є оцінка впливу людського розвитку на формування інтелектуального потенціалу суспільства в сучасних мінливих умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах, здійснення структурної перебудови економіки та створення нових соціально-економічних інститутів значення людського потенціалу зазнає значних змін. Людський розвиток, в даний час, є основним індикатором формування інтелектуального потенціалу суспільства. У той же час трансформаційні зміни, що від-

буваються в економіці та соціальному житті, поряд з їх позитивними наслідками призвели до появи ряду проблем, найбільш помітних у соціальній сфері.

У сфері людського розвитку основним для людини є здатність жити довгим і здоровим життям, здобувати знання (освіту), мати матеріальні ресурси, які забезпечують гідний рівень життя. При цьому рівень життя, освіти та здоров'я є не тільки основними параметрами, що характеризують людський рівень розвитку, а й найважливішими факторами, що сприяють формуванню інтелектуального потенціалу суспільства.

У контексті зміни парадигми економічних наук є думка про те, що головним ресурсом кожного суспільства є його людський потенціал, а основним критерієм соціально-економічного прогресу є ефективне використання інтелектуальних можливостей для розвитку суспільства. Розвиток людського потенціалу в сучасних умовах стає пріоритетним стратегічним завданням в розвитку суспільства. Рівень людського розвитку визначає ступінь розвитку країни. Тому проблема формування, збереження та розвитку людського потенціалу є одним із найважливіших пріоритетів соціально-економічної політики держави і передбачає розробку програм управління процесом формування людини як професійної та громадянської особистості, розвитку та реалізації її потенціалу. Водночас в умовах децентралізації економічного, політичного та соціального життя суспільства все більшого значення набуває врахування аспектів удосконалення процесу управління людським розвитком та визначенням його впливу на інтелектуальний потенціал суспільства.

Соціально-економічний розвиток приймає форми, що вимагають особливого управлінського підходу для отримання ефективних результатів. Таким чином, практична потреба стимулює наукову розробку питань, пов'язаних із дослідженням сутності соціально-економічного розвитку, виявленням факторів впливу на соціальні процеси, пошуком інноваційних методів оцінки рівня суспільного розвитку, визначенням стратегічних пріоритетів, спрямованих на вдосконалення якості соціального життя та розвитку суспільства.

Найбільш загальною стратегічною метою розвитку суспільства є забезпечення розширеного відтворення соціально-економічного стану суспільства, досягнення високого рівня та якості життя населення. Для цього необхідний комплексний, сталий розвиток усіх підсистем як єдиної соціально-економічної системи, повинен бути спрямований на створення сприятливих умов життєдіяльності та підвищення добробуту населення, задоволення соціальних потреб та інтелектуальний розвиток людини.

Концептуальним положенням теорії людського потенціалу є постулат про те, що загальною метою, головним пріоритетом і активним суб'єктом усіх процесів розвитку сучасного суспільства є людина. Розвиток людського потенціалу розуміється як процес безперервного, стійкого розширення можливостей людини, адаптації до змін ендогенного та екзогенного середовища. При цьому на кожному етапі розвитку людства базовими вважаються три основні можливості: вільний доступ до ресурсів, що забезпечують гідний рівень життя; жити довгим, здоровим і активним життям; безперервно протягом життя здобувати бажані, професійно необхідні знання. Ці нормативи складають основу теорії розвитку людини і створюють критерії соціального прогресу інтелектуального потенціалу суспільства (рис. 1).

Рис. 1. Основні можливості розвитку, які формують інтелектуальний потенціал суспільства

Людський розвиток виступає узагальнюючим соціально-економічним процесом по відношенню до інших суміжних понять, а саме: людського капіталу, трудового потенціалу, соціального потенціалу (рис. 2).

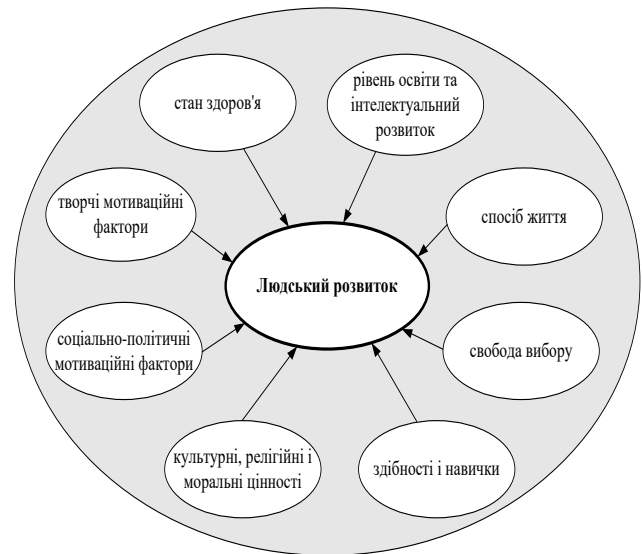

Рис. 2. Складові категоріального змісту поняття «людський розвиток»

Аналіз категоріального змісту поняття «людський розвиток» дозволив визначити, що це стан здоров'я, рівень освіти та інтелектуального розвитку, праці, творчих і соціально-політичних мотиваційних факторів, культурних, релігійних і моральних цінностей, внутрішніх сил, здібностей і навичок, що є основою продуктивного життя, спрямованого на підвищення рівня та якості життя, свободи вибору, способу життя та основних благ життя. Все це забезпечує власні характеристики людини в економічній, соціальній, політичній сфері існування та розвитку суспільства, і є підґрунтям формування інтелектуального потенціалу суспільства в рамках розширення меж внутрішніх і зовнішніх умов соціально орієнтованої ринкової економіки.

Причому, в даному випадку, під суспільством розуміється будь-яка спільнота, здатна до відносно автономного існування на самостійне політичне, економічне і соціальне життя.

Процес розвитку людських ресурсів відбувається під впливом факторів різної етіології походження, які формують рушійну силу економічних і соціальних явищ і

процесів. Керуючись специфікою цього процесу, можна поділити чинники на прямі (внутрішні) та непрямі (зовнішні).

Безпосередні чинники, які мають вирішальний вплив на результати людського розвитку та відповідають ключовим людським потребам: демографічна ситуація; охорона здоров'я та освіта; матеріальний добробут; зайнятість та рівень злочинності тощо.

Регіональні природні, техніко-економічні, екологічні, інформаційні та інституційні умови необхідно розглядати як опосередковані або зовнішні чинники, що забезпечують загальні рамкові умови для формування здібностей людини та їх подальшої реалізації в різних сферах життя.

Слід зазначити, що всі виявлені фактори – прямі та непрямі – мають складний причинно-наслідковий зв'язок і тісно взаємопов'язані. Завдяки діям уряду щодо цих факторів, реальний процес управління розвитком людського потенціалу повинен мати перманентний характер.

Якість життя як комплексна оцінка соціально-економічного розвитку – це система показників, що характеризують основні умови життя населення, відображають рівень соціальної комфортності регіону, визначають ступінь розвитку та повноту задоволеності населення. всього комплексу людських потреб та інтересів. Якість життя включає рівень добробуту (доходу) населення, доступ до охорони здоров'я та освіти, житлові умови, забезпечення товарами та послугами, соціальну захищеність, культуру та духовне життя, екологічну та громадську безпеку, дотримання основних прав і свободи громадян.

Стратегічні напрями соціально-економічної політики щодо впливу людського розвитку на формування інтелектуального потенціалу суспільства в сучасних мінливих умовах прямо свідчать про багатоаспектність діяльності органів влади. Виходячи з цього, необхідно створювати спеціальні інституції, які мають стати координаційним центром, що забезпечує взаємодію всіх суб'єктів господарювання для активного розвитку інтелектуального потенціалу суспільства з урахуванням викликів цифровізації.

Визначення мотивів, що спонукають керівників підприємств займатися соціальною політикою, а також проблем, що обмежують соціальну активність суб'єктів господарювання, свідчить про те, що існуючі моделі корпоративної соціальної відповідальності є прагматичні інтересам бізнесу. Під час реалізації корпоративних програм приваблює можливість залучити та утримати кваліфікованих спеціалістів, підвищити ефективність роботи та зміцнити соціально-психологічний клімат у колективі. Основними важелями зовнішньої соціальної політики є забезпечення стабільності розвитку бізнесу, створення позитивного іміджу підприємства, залучення інвестицій та державна підтримка.

До ключових проблем, що заважають підприємствам брати участь у розвитку, можна віднести: нерозуміння бізнесом конкурентних переваг корпоративної соціальної відповідальності; спроби влади перекласти соціальні обов'язки виключно на приватний сектор економіки; відсутність ефективної державної політики у сфері соціальної відповідальності, дефіцит спеціалістів тощо.

Положення щодо критерію релевантності корпоративної соціальної відповідальності стосується проблем дефіциту науково обґрунтованих методів розробки, реалізації та оцінки соціальних програм; низький рівень мотивації бізнес-ініціатив; недостатнє правове регулювання; нерозвинене конкурентне середовище, все це перешкоджає формуванню інтелектуального потенціалу суспільства (рис.3).

Концепція корпоративної соціальної відповідальності, яка розвивається останніми роками, має великий потенціал для залучення бізнесу і суспільства до вирішення стратегічних пріоритетів формування інтелектуального потенціалу суспільства. Її можна вважати соціальною інновацією, спрямованою на модернізацію як зміну системи соціальної мотивації, що спрямована на створення передового та ефективного суспільства.

За даними Доповіді про людський розвиток 2021–2022 рр. [11] із 191 країн Україна займає в загальному рейтингу 77 місце (табл.1, рис.4).

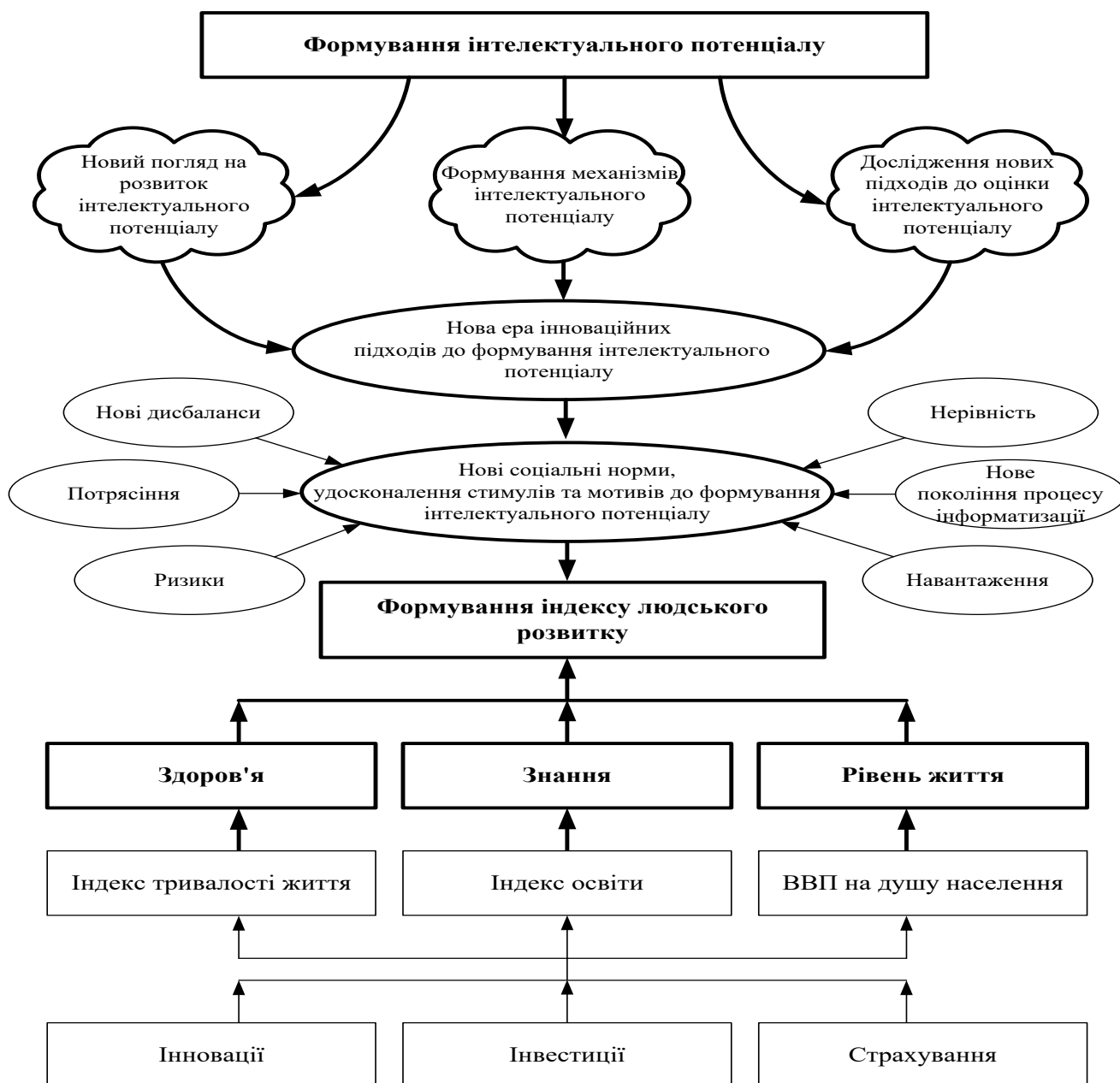

Рис. 3. Науково-теоретичний підхід щодо впливу людського розвитку на формування інтелектуального потенціалу суспільства

Таблиця 1

Рейтинг країн за Індексом людського розвитку за 2021 р.

Рейтинг	Країна	Індекс людського розвитку
1	Швейцарія	0,962
2	Норвегія	0,961
3	Ісландія	0,959
4	Китай	0,952
5	Австралія	0,951
6	Данія	0,948
7	Швеція	0,947
8	Ірландія	0,945

Рейтинг	Країна	Індекс людського розвитку
9	Німеччина	0,942
10	Нідерланди	0,941
...
77	Україна	0,773

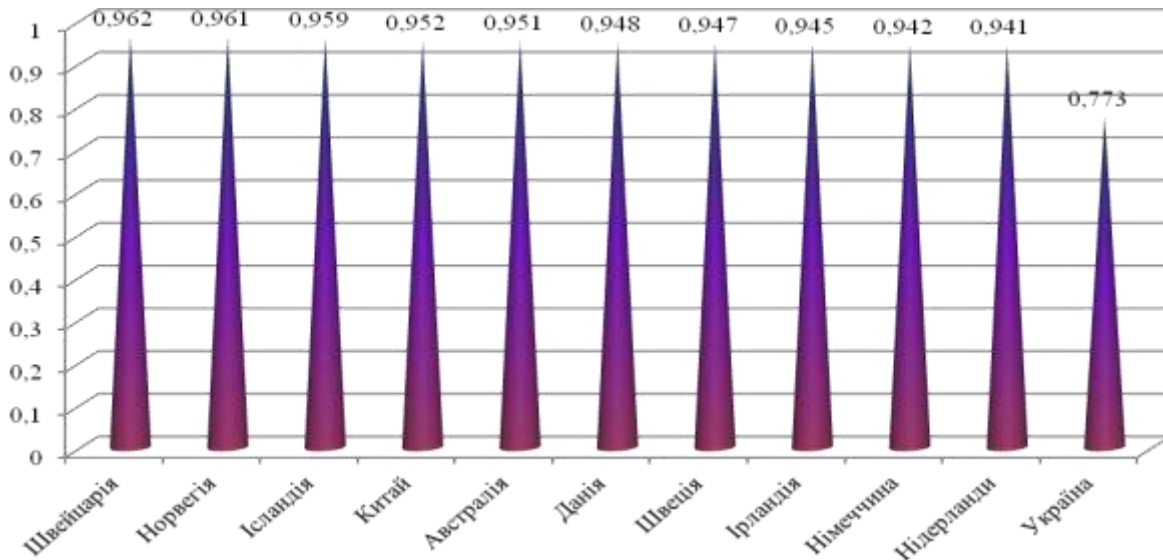

Рис. 4. Рейтинг країн за Індексом людського розвитку за 2021 р.

Джерело: [11]

Індекс людського розвитку був розроблений пакистанським економістом Махбубом уль-Хаком у 1990 році та використовується Організацією Об'єднаних Націй понад 20 років як альтернативний показник соціального прогресу на відміну від суто економічних оцінок.

Початкова ідея дослідження полягала в тому, що людський розвиток слід оцінювати не лише за національним доходом, як це вже давно практикується, а й за досягненнями в галузі охорони здоров'я та освіти, які піддаються вимірюванню в більшості країн.

Індекс людського розвитку є сукупним показником рівня людського розвитку в країні, тому його іноді використовують як синонім таких термінів, як «якість життя» або «рівень життя». Індекс вимірює показники країни щодо здоров'я, рівня освіти та фактичного доходу її громадян у трьох основних сферах. Здоров'я і довголіття вимірюється очікуваною тривалістю життя при народженні. Доступ до освіти вимірюється рівнем грамотності дорослих і валовим рівнем охоплення навчанням. Пристойний рі-

вень життя, виміряний валовим внутрішнім продуктом на душу населення в доларах США за паритетом купівельної спроможності. [11]

Усі країни в рейтингу розділені на чотири категорії за Індексом людського розвитку:

- з дуже високим рівнем (коефіцієнт від 0,962 до 0,799);
- з високим рівнем (коефіцієнт від 0,800 до 0,699);
- із середнім рівнем (коефіцієнт від 0,700 до 0,550);
- з низьким рівнем (коефіцієнт нижче 0,549).

За даними проведеного аналізу Україна відноситься до категорії країн з високим рівнем Індeksu людського капіталу, тобто є усі можливості зробити «прорив» в соціально-економічному розвитку країни за рахунок ефективного використання інтелектуального потенціалу.

Висновки. Основними стратегічними пріоритетами впливу людського розвитку на

формування інтелектуального потенціалу суспільства в сучасних мінливих умовах мають бути: стабілізація демографічної ситуації, забезпечення зростання реальних грошових доходів населення шляхом створення умов для збільшення зайнятості та розвитку економічної діяльності, розвиток загальнодоступної соціальної інфраструктури, забезпечення доступності соціальних послуг, підвищення рівня соціальної захищеності та ефективності систем адресної соціальної підтримки малозабезпечених категорій населення, підвищення доступності та якості медичного обслуговування, удосконалення заходів з профілактики захворювань та пропаганди здорового способу життя, розвиток мережі навчальних закладів освіти, розвиток закладів культури, фізичного виховання і спорту, поліпшення стану навколишнього природного середовища та підвищення рівня екологічної безпеки, розвиток інфраструктури ринку житла, в тому числі будівництво соціального та доступного житла та інші.

Література

1. Ареф'єва О.В. Концептуальні основи адаптивного управління функціонуванням та розвитком підприємств. *Економіка та управління*. 2012. № 3. С. 107-111.
2. Верба В.А., Новікова І.В. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства. *Проблеми науки*. 2003. №4. С. 21-31.
3. Бутнік-Сіверський О.Б. Трансформація інтелектуальної власності інноваційний продукт. *Інтелектуальний капітал*. 2003. №5. С. 3-12.
4. Геєць В.М. Ендогенізація розвитку економіки у вимірі рівноправності відносин держави, бізнесу та суб'єктів голосування. *Економіка України*. 2018. №7. С. 3-19.
5. Колешчук О.Я. Теоретичні положення управління інноваційністю підприємств: стратегічно-орієнтовані напрямки. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. №5(73). Ч.2. С. 143-150.
6. Прохорова В.В., Проценко В.М., Чобіток В.І. Формування конкурентної стратегії підприємств на засадах інноваційно-спрямованого інвестування. Харків: УПА, 2015. 291 с.
7. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів: Монографія. Тернопіль: «Економічна думка», 2003. 326 с.
8. Хаустова В.Є., Колодяжна Т.В. Вплив процесів злиттів та поглинань на конкурентоспроможність економіки в умовах глобалізації: монографія. Х.: ФОП Лібуркіна Л.М., 2019. 416 с.
9. Babenko, V., Baksalova, O., Prokhorova, V., Dykan, V., Ovchynnikova, V., Chobitok, V. Information

and Consulting Service Using in the Organization of Personnel Management // *Estudios de Economía Aplicada*. 2021. Vol. 38-3, no 1, P. 1-10. <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v38i4.3999>

10. V. Chobitok, O. Shevchenko, O. Lomonosova, V. Kochetkov, V. Bykhovchenko Application of budget allocation models in the management of investment processes in the context of the digital economy development. *Cuestiones Políticas*. (2021). Vol. 39, № 71 <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.35>.

11. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22overviewrupdf.pdf>

References

1. Arefieva, O.V. (2012). Kontseptualni osnovy adaptivnoho upravlinnia funktsionuvanniam ta rozvytkom pidpriemstv. *Ekonomika ta upravlinnia*, (3), 107–111.

2. Verba, V.A., & Novikova, I.V. (2003). Metodichni rekomendatsii z otsinky innovatsiinoho potentsialu pidpriemstva. *Problemy nauky*, (4), 21-31.

3. Butnik-Siverskyi, O.B. (2003). Transformatsiia intelektualnoi vlasnosti innovatsiynyi produkt. *Intelektualnyi kapital*, (5), 3-12.

4. Heiets, V.M. (2018). Endohenizatsiia rozvytku ekonomiky u vymiri rivnopravnosti vidnosyn derzhavy, biznesu ta subiektiv holosuvannia. *Ekonomika Ukrainy*, (7), 3-19.

5. Koleshchuk, O.Ya. (2019). Teoretychni polozhennia upravlinnia innovatsiiniistiu pidpriemstv: stratehichno-orientovani napriamky. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, 5(73), Part 2, 143-150.

<https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-5-44>

6. Prokhorova, V.V., Protsenko, V.M., & Chobitok, V.I. (2015). Formuvannia konkurentnoi stratehii pidpriemstv na zasadakh innovatsiinospriamovanoho investuvannia. *Kharkiv: UPA*.

7. Khariv, P.S. (2003). Innovatsiina diialnist pidpriemstva ta ekonomichna otsinka innovatsiynykh protsesiv. *Ternopil: «Ekonomichna dumka»*.

8. Khaustova, V.Ye., & Kolodiazna, T.V. (2019). Vplyv protsesiv zlyttiv ta pohlynan na konkurentospromozhnist ekonomiky v umovakh hlobalizatsii. *Kharkiv: FOP Liburkina L.M.*

9. Babenko, V., Baksalova, O., Prokhorova, V., Dykan, V., Ovchynnikova, V., Chobitok, V. (2021). Information and Consulting Service Using in the Organization of Personnel Management // *Estudios de Economía Aplicada*. Vol. 38-3, no 1, P. 1-10. <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v38i4.3999>

10. V. Chobitok, O. Shevchenko, O. Lomonosova, V. Kochetkov, V. Bykhovchenko (2021). Application of budget allocation models in the management of investment processes in the context of the digital economy development. *Cuestiones Políticas*. Vol. 39, № 71 <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.35>.

11. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22overviewrupdf.pdf>

INFLUENCE OF HUMAN DEVELOPMENT ON THE FORMATION OF INTELLECTUAL POTENTIAL OF SOCIETY

S. M. Shepelenko, Doctoral student, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

Methods. The results were obtained through the use of such general scientific methods of research as: abstraction and the structural-functional method – when distinguishing the components of the categorical content of the concept of «human development», as well as the formation of a scientific-theoretical approach to determine the impact of human development on the formation of the intellectual potential of society. The comparative analysis is used to determine the position of some countries in the ranking according to the Human Development Index.

Results. It is determined that the conceptual position of the theory of human potential is the postulate that the general goal, main priority and active subject of all processes of the development of modern society is a person. The development of human potential is understood as a process of continuous, sustainable expansion of human capabilities, adaptation to changes in the endogenous and exogenous environment. At the same time, at each stage of human development, three main opportunities are considered as fundamental: to have free access to resources that provide a decent standard of living; to live a long, healthy and active life; to acquire desirable, professionally necessary knowledge continuously throughout life. These standards form the basis of the theory of human development and create criteria for social progress of the intellectual potential of society.

Novelty. The scientific-theoretical approach to determining the influence of human development on the formation of the intellectual potential of society is proposed. The concept of corporate social responsibility is outlined, which has great potential for involving business and society in solving the strategic priorities of forming the intellectual potential of society. It can be considered a social innovation aimed at modernizing the change of the system of social motivation aimed at creating an advanced and efficient society.

Practical value. According to the analysis conducted, Ukraine belongs to the category of countries with a high level of the Human Capital Index, that is, there is every opportunity to make a «breakthrough» in the socio-economic development of the country with the effective use of intellectual potential.

Keywords: human development, intellectual potential of society, socio-economic processes, human capital, corporate social responsibility.

Надійшла до редакції 01.09.23 р.